

Hivzija Hasandedić

MUSLIMANSKA DRUŠTVA U MOSTARU

Do konca prošlog stoljeća u Mostaru nije djelovalo ni jedno muslimansko društvo. Sav kulturno-povijesni rad kod muslimana u Mostaru odvijao se je do 1898. godine kroz džamije, mektebe, medrese i tekije, i u ovim ustanovama sticalo se sve znanje, obavljali vjerski obredi, odvijao sav kulturni život i proslavljali svi vjerski pa i državni praznici. Džamije su bile noću osvijetljene kandiljima i svijećama /mum/. One su bile dupkom pune prilikom ramazana, dva bajrama, džume petkom u podne, mevluda, proslavljanja odabranih /mubarek/ noći, poklanjanja hatmi za duše umrlih, učenja dova za dug i srećan život novog sultana i novorođenog princa na dvoru sultana. Imami, hatibi, vaizi i drugi učeni ljudi /ulema/ držali su prigodom svih ovih svečanosti prisutnim predavanja iz islamistike i učili prigodne dove. Kod Ali-hodžine džamije na Raljevini i na Mazoljicama sve do zadnjeg rata učene su kišne dove na koje su dovođena i djeca iz mekteba.

Sav humano-socijalni rad kod muslimana - odvijao se do konca prošlog stoljeća isključivo kroz davanje zekata, sadakai-fitre, klanja kurvana na Kurban- bajram i dijeljenje raznih sadaka /milostinja/ sirotinji koje je ranije bilo mnogo. Većina bogatih muslimana su sve ove dužnosti striktno izvršavali jer su bili ubijedeći muslimani. Posebno se vodila briga o bolesnicima i svako je se trudio da na neki način pomogne bolesniku, makar on ne bio ni u kakvoj rodbinskoj vezi s njim. Zato su mnogi čuvali, do truhljenja, razne vrste voća: limune, prtokale /naranče/, pipunove, lubenice, grožđe, smokve, šipke i drugo voće, i nosili ih bolesnicima. Na ovaj način oni su mnogo pomagali u rješavanju raznih socijalnih problema, a mnogi su se primali, posebno žene, i da njeguju bolesnike, i to sve isključivo radi sevapa.

I oporuke /vasijetname/ su ranije igrale značajnu ulogu u rješavanju socijalnih problema muslimana i pomaganju siromašnih i nezbrinutih osoba. Svi iole imućniji muslimani su ranije za života pisali oporuke i određivali da se poslije njihove smrti, iz njihove ostavine, podijele sirotinji izvjesne svote novca na ime propuštenih farzova, vadžiba, kefareta, nezrova i jemina. Sve oporuke legalizovao je i u sidžil upisao kadija gdje je detaljno navedeno šta je i u koju svrhu oporučitelj ostavio i koga je odredio za izvršioca i kontrolora svoje oporuke.

Posebno su bili lijepi bajramski i ramazanski običaji i međusobno posjećivanje rodbine i komšija u tim danima. U ove dane top je s tabije pucao i oglašavao početak /sehur/ i završetak posta /iftar/. Top je još pucao petkom u podne, za tri dana Ramazanskog i četiri dana Kurban-bajrama, na Muhammedov, a.s., rođendan /mevlud/, zatim kod stupanja na prijesto novog sultana, rođenja princa na dvoru, kada je u Mostar dolazio novi mutesarif /okružni predstojnik/ i prilikom svake pobjede i poraza turske vojske. S tabije je jedno vrijeme top pucao i poslije 1878. godine. Ali pošto je jaka detonacija uznemirivala okolne stanovnike i kuće im potresala, ondašnja vojna komanda je, na pritužbu nekih građana, prenijela top na Hum odakle je pucao sve od 1918. godine. Od 1918. do 1941. godine top je pucao s Mazoljica i samo oglašavao završetak posta /iftar/.

U Mostaru je posebno bilo svečano prilikom ispraćaja hodočasnika na hadž u Meku i dočeka hadžija na povratku otuda. Do prolaska željeznice kroz Mostar 1884. godine ovaj ispraćaj i doček priređivani su kod Hadžinske sofe u najjužnijem dijelu Mostara, a od 1884. kod stare željezničke stanice u Ričini. U ovoj ceremoniji su glavni učesnici bili mektebska djeca a koja su od kuće išla s hodočasnikom u povorci kroz grad do zbornog mjesta. Najveći i najgrlatiji između njih išao je na čelu povorke i glasno izgovarao tekst jedne dosta duge i rimovane dove koja se prigodom ovih ispraćaja samo u Mostaru učila, a ostala djeca su ga pratila sa "amin". Na isti način priređivan je i doček hadžiji koga bi djeca od Hadžinske sofe ili stare željezničke stanice do kuće u povorci s glasnim učenjem dove dopratila. Tada su djeca u hadžijinoj kući dobivala somune napunjene halvom i nešto novaca. Ovom prilikom su ponekad priređivane u hadžijinoj kući i bogate gozbe.

Kod Hadžinske sofe je za turske uprave priređivan i ispraćaj ratnika kad su polazili u boj. Oni bi se ovdje pod bajrak skupljali, tu im je svijet donosio dvopek /peksimet/, čarape i drugo što je za put i borbu bilo potrebno. Nakon obavljanja kratke molitve i opraštanja sa svima, ratnici su odavde zajednički polazili u boj a hodočasnici u Meku.

U Mostaru je za turske uprave radilo više od pedeset vrsta raznih zanatlija koji su bili udruženi u posebne organizacije zvane esnafi ili cehovi. Svaki esnaf imao je svog starješinu /čehaju/, svoju upravu zvanu londža, svoj statut i bajrak kao vanjski znak esnafa. Postojao je ustaljen običaj da se prilikom proizvodjenja zanatlija u više zanatske rangove, kalfe i majstore, organizira svečanost i veselje u okviru jednog esnafa i o trošku pripadnika dotičnog esnafa. Ove su svečanosti bile poznate pod imenom "kušanme" ili opasivanje majstorske pregače kao simbola kvalifikacije u

svom zanatu. Tada su zanatlije dotičnog esnafa išle kroz grad u povorkama i izvodile razne šale i šeretluke, a u kućama promovisanih kalfi i majstore priređivane su bogate gozbe sa brojnim zvanicama. Zanimljivi su bili i ženidbeni običaji kao i običaji prilikom obrezivanja djece /sunetluka/.

U sidžilima mostarskih kadija ima spomena natjecanju u bacanju kamena s ramena, nakon izlaska iz džamije na Bajram ujutro. Bilo je, sigurno, i drugih sportskih tamičenja kao u: skoku u dalj, hrvanju, trkama i slično, ali ovim vrstama takmičenja nema spomena u poznatim izvorima. Sve spomenuto je u prošlo doba bilo jedan vid kulturnog uzdizanja i sportskog takmičenja.

U periodu od 1898. do 1945. godine u Mostaru je, prema podacima s kojima raspolazemo, osnovano 29 muslimanskih društava koji su se prema svojoj namjeni dijelila na: kulturno-prosvjetna, humano-socijalna, politička, staleška, sportska i pogrebna. Za neka društva nemamo nikakvih podataka pa ih samo poimenično navodimo. Potrebno bi bilo pregledati svu periodičnu štampu koja je izlazila u Mostaru i Sarajevu do 1945. godine pa bi se mogao dati potpun broj i pregled rada svih ovih društava. Ovdje kronološkim redom donosimo spisak muslimanskih društava koja su u Mostaru djelovala od konca prošlog stoljeća do 1945. godine i kojima smo našli spomen u pristupačnim izvorima.

IZVORI: *Sidžil mostarskog kadije 1632. do 1634.*, preveo Muhamed A. Mujić. Ljubljana, 1987., str. 122; *Sidžil mostarskog kadije /SMK/ broj 3, list 18; Uspomene Riste Ivaniševića Mostarca, Bratstvo, XXVIII, 43. knjiga, Društvo Sv. Save, Beograd, 1933. - str. 33-34; Hasan Nametak, Hadžijska dova u Mostaru, Glasnik IVZ, Sarajevo, 1938., br. 2, str. 71-75; Jugoslovenski list (JL), Sarajevo, 1939., broj 173 i 252; H. Hasandedić, Nekoliko novih podataka o oporukama, ruždiji, hanovima, gradskoj općini i broju muslimanskih kuća u Mostaru, Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1989., broj 1, str. 88-90.*

1. MUHAMEDANSKO ČITAONIČKO I DOBROTVORNO DRUŠTVO /KIRAETHANA/

Na osnivačkoj skupštini koja je održana u velikoj sali Kalhane na Velikoj Tepi početkom 1898. godine osnovana je u Mostaru Muslimanska čitaonica /Kireathana/ i za prvog predsjednika izabran je poznati mostarski gradonačelnik Mujaga Komadina /1839.-1925./ U pravilima društva piše da je ono imalo zadatak da "širi društveni napredak, nauku i izobrazuje članove, pa podiže materijalno stanje poljodjelaca, obrtnika i trgovačkih poduzeća, da pomaže siromašne muslimanske familije, da ustroji

čitaonicu, da dijeli stipendije i da nema nikakav politički značaj".

Noću uoči 3. maja 1899. godine nestalo je Fate Omanović, malodobne kćerke Osmanove iz Kuti Livča u Bijelom Polju kod Mostara. Sutradan po njenom nestanku prosuo se glas po Mostaru da je Fata prošle noći pobjegla s nekim inovjercem u Dalmaciju. Ovaj događaj je uzбудio sve muslimane u Bosni i Hercegovini pa je 6. maja 1899. godine održan protestni zbor u mostarskoj Kiraethani. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu "raspustila je" i zabranila daljnji rad Kiraethane, motivišući to time da je "iz nje potekla sva agitacija".

IZVORI: *Bošnjak* 1899., broj 4 i broj 83; Osman Nuri Hadžić, Muslimanska vjersko-prosvjetna autonomija u Bosni i Hercegovini, *Gajret*, Sarajevo, 1925., broj 7 - 12; Ferdo Hauptman, *Borba muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vjersko-prosvjetnu autonomiju*, Sarajevo, 1967., str. 89 i 327.

2. MUSLIMANSKA ČITAONICA /KIRAETHANA/

Na osnivačkoj skupštini održanoj 19. avgusta 1904. godine u Mostaru osnovana je Muslimanska čitaonica /Kiraethana/ koja je djelimično nastavila rad prve Kiraethane. Za prvog predsjednika izabran je hafiz Husein-ef. Puzić, a za potpredsjednika Ali Riza-ef. Temim. Čitaonica je radila na kulturno-prosvjetnom uzdizanju muslimana i često je priređivala zabave u Hrvoju. Prvu zabranu dali su 3. novembra 1914. godine, drugu 12. marta 1905., treću 31. oktobra 1905., četvrtu 12. novembra 1905., petu 4. marta 1906. godine. Biblioteka Kiraethane nalazila se do 1914. godine u jednoj zgradi na početku Brkića i Temimove ulice u Brankovcu.

Ova je Kiraethana bila nadaleko čuvena, jer je posjedovala velik broj vrijednih i rijetkih knjiga, koje je dobivala čak iz inostranstva. Značaj ove čitaonice je bio još i u tome što su njeni članovi kroz nju potajno vodili političku borbu protiv onovremene austrougarske uprave. Od 1908. djelovala je pod imenom Muslimanska čitaonica sa dobrotvornim društvom /Mostarda me'a džem'ijjeti hajrijje islam kiraethanesi/. Husaga Ćišić, poznati javni i kulturni radnik Mostara, bio je jedno vrijeme bibliotekar ove biblioteke. Kad je počeo prvi svjetski rat 1914. godine, ova je Kiraethana bila odmah od strane austrougarskih vlasti zatvorena i sav inventar i knjige bili su konfiskovani, što je sve bez traga nestalo. U Arhivu Hercegovine čuva se jedna bilježnica ove Kiraethane u koju su bila upisivana lica koja su iz ove biblioteke uzimala knjige na čitanje.

IZVORI: *Behar*, Sarajevo, 1904./5, broj 11, str. 175 i broj 14, str. 223; i broj 23. str. 366; *Osvit*, Mostar, 1905., broj 22; *Sarajevski list*, Sara-

jevo, 1906., broj 26; H. Hasandedić, Merhum Husaga Čišić, *Glasnik VIS-a*, Sarajevo, 1957., broj 1-2, str. 138-141; H. Hasandedić, Mujaga Komadina, njegov život i djelo, *Glasnik VIS-a*, Sarajevo, 1974., broj 7-8, str. 303-313.

3. MUSLIMANSKO ZANATSKO UDRUŽENJE ITTIHAD

Ovo je društvo osnovano u julu 1906. a Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine odobrila je njegova pravila 4. oktobra 1906. godine. U osnivački odbor izabrani su: Ahmed-aga Tuce, Ibraga Mahinić, Mujaga Turko, Hasan-aga Alikalfić, Mehmed Hadžić, Muhamed Đukić i Sulejman S. Krpo. Ahmed-aga Tuce bio je prvi predsjednik društva, a poslije njega na ovom položaju su se više godina nalazili: Mustafa O. Čišić, Mustafa Topuzović i dr Muhamed Riđanović. Ovo je bilo najstarije zanatsko društvo u Bosni i Hercegovini.

Glavni zadatak društva bio je da pomaže i unapređuje sve vrste zanatstva u gradu i okolini, naročito poslije rješenja agrarnog pitanja kod nas kada su mnoge muslimanske porodice preko noći došle na prosjački štap. Društvo je priređivalo razne humano-socijalne akcije i na razne načine pomagalo sirotinju. Članovi društva su često priređivali dobrotvorne zabave i svakog Bajrama dijelili pomoć sirotinji. Društvo je 1912. priredilo zabavu u korist muhadžira. Društvo je dalje svake godine besplatno obrezivalo /sunetilo/ svu siromašnu muslimansku djecu u gradu, i to obrezivanje vršio je niz godina dr Muhamed Riđanović. Osim navedenog članovi društva su održavali analfabetske tečajeve u gradu i okolini i uz ramazan priređivali predavanja koja su držali profesori mostarskih srednjih škola: Salih Baljić, Vehbija Imamović, Mustafa Alikalfić, Fuad Slipičević, Abdurahman Nametak, Besim Korkut i dr. Ševkija Balić.

Godine 1936. osnovana je pri ovom društvu muzička, pjevačka i diletantska sekcija i ovo je bilo jedino muslimansko muzičko društvo u Mostaru. Dr Safvet-beg Bašagić spjevao je himnu društvu koja je objavljena u listu *Gajret* iz 1926. u broju 4, na stranici 50. Društvo je prestalo s radom 1941. godine.

IZVORI: *Osvit*, Mostar, 1907., broj 34, str. 103; *Behar*, Sarajevo, 1912., broj 9, str. 192, 1913., god. broj 13, str. 207; *Sarajevski list*, Sarajevo, 1914., broj 13; *Novi Behar*, Sarajevo, 1932., broj 1-2, str. 26; *JL*, 1930., broj 29, 1932., god. broj 103, 1933., god. broj 21 i 196, 1934., god. broj 102 i 288, 1935., god. broj 8 i 42 i 1939., god. broj 261 i 270; Vehbija Imamović, Ittiḥad, naše najstarije zanatsko društvo, *kalendar Gajret*, Sarajevo, 1940. str. 286-289.

4. MUSLIMANSKO POZORIŠNO DRUŠTVO

Ovo je društvo djelovalo u Mostaru 1907. godine. Na 1. aprila 1907. priredilo je zabavu u Hrvoju i davali komad Abdulah-paša od dr Safvet-bega Bašagića. Ne zna se kada je društvo osnovano i kada je prestalo raditi.

IZVORI: *Osvit*, Mostar, 1907. broj 34.

5. MUSLIMANSKO TRGOVAČKO UDRUŽENJE

Osnovano je 1908. godine i cilj mu je bio da pomaže promicanje trgovine u gradu. Radilo je i 1910. godine.

IZVORI: *Bošnjak*, Sarajevo, 1908., broj 35; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru / *AVPM* /, akt broj 991/1910.

6. PRIVREMENI ODBOR ISLAMSKOG SIROTIŠTA

Ovaj je odbor djelovao u Mostaru 1909. godine.

IZVORI: *Behar*, Sarajevo, 1909./10. /X/, broj 4, str. 79.

7. MJESNI ODBOR KULTURNO-PROSVJETNOG DRUŠTVA GAJRET

Mjesni odbor kulturno-prosvjetnog društva *Gajret* u Mostaru osnovan je 1911. godine. U odboru ovog društva radili su, od njegova osnivanja do prestanka djelovanja, sljedeći: Ahmed Džikić, Omer Ugljen, hadži Ibrahim Slipičević, Salih Čišić, Husnija Kurt, Šaćir Bijedić, Mustafa Alikalfić, Vehbija Imamović, ing. Ćazim Ugljen, Šaćir Konjhodžić, Mustafa M. Čišić, Hasan Čišić, Ibrahim-ef. Fejić, Alija Velić, Sulejman S.Krpo, Smajil Brkić, Hakija Čišić, Hajro Trebović, ing. Salko Džikić i drugi.

Početkom 1919. godine osnovan je u Mostaru ženski odbor Gajreta, u kome su radile: Muruveta Alajbegović, Fikreta i Enesa Behlilović, Ferida Jahić, Mukelefa Ugljen, Kajdafa Efica, Ulfeta i Hašmeta Arpadić, Šefika Hadžić, Ziba Kapetanović, Šemsa Kajtaz, Ćamila Nožić, Azema Mrkonjić, Sidika Omeragić, Zejna Drače, Atifa Kurt, Fahra Milavić, Rahma Vrgora, Šerifa Koluder, Hatidža Čišić, Šefika Ševa i druge.

Posebna je zasluga Gajreta što je od prvih dana svoga djelovanja davao stipendije učenicima muslimanima iz cijele Hercegovine koji su pohađali trgovačke i zanatske škole. Godine 1911. ovo društvo je dalo 51, a 1912. godine 32 stipendije. Godine 1920. otvoren je u Mostaru Gajretov muški konvikt, koji je radio sve do početka drugog svjetskog rata 1914.

godine. Bio je smješten u Kajtažovoj kući blizu Male Tepe u kojoj je za turske uprave stanovao mutesarif /okružni predstojnik/. Ahmed Džikić, učitelj, vršio je niz godina dužnosti upravnika ovog konvikta, a vaspitači su bili: hadži Muhamed-ef. Behlilović, Omer-ef. Alajbegović, hadži hafiz Ibrahim-ef. Riđanović, hafiz Ahmed-ef. Kasumović i Ali-ef. Sefić. U ovom konviktu je 1924. bilo 47, 1925. god. 48, 1931. god. 55 i 1934. godine 43 pitomca. U Mostaru je radio i ženski konvikt u kome je 1924. godine bilo 47 i 1925. god. 45 pitomaca.

Godine 1919. osnovana je u Mostaru Gajretova narodna biblioteka, koja je posjedovala velik broj vrijednih knjiga i čiji su članovi držali predavanja u svojim prostorijama spram Karađoz-begove džamije. Ova predavanja su držali profesori srednjih škola: Salih Ćišić, Mustafa Alikalfić, Vehbija Imamović, dr Hasan Mahić i drugi.

Gajret je imao i svoj pjevački hor koji je na Bajrame a i prigodom nekih drugih svečanosti priređivao koncerte, čajanke i zabave u Mostaru, Blagaju i Bijelom Polju. U Mostaru je više godina radila Gajretova kreditna zadruga, koja je pojedincima a i raznim organizacijama davala novac na kredit.

Inicijativom Gajreta otvorena je u Mostaru Domaćinska škola, koja je svake godine držala petomjesečne tečajeve iz domaćinstva. Ove tečajeve pohađalo je i završavalo svake godine 25-30 muslimanskih djevojkica. Gajret je dalje vršio i razne humano-socijalne akcije s ciljem potpomaganja muslimanske sirotinje. Pri Gajretu je više godina djelovao odbor za pomaganje siromašne školske djece.

IZVORI: *Gajret*, 1911., broj 1, 1912. god., broj 5-6, 1924. god., broj 6, 1929. god., broj 3, 8, 13-14, 1930. god., str. 531, 1931. god., broj 5, 13 i 21, 1932. god., broj 1 i 22, 1933. god., broj 13-16, 18 i 20, 1934. god., broj 7-8; JL, 1930. god., broj 16, 1931. god., broj 13, 1932. god., broj 69, 92, 103 i 282, 1933. god., broj 32 i 255, 1934. god., broj 74, 1935. god., broj 25 i 49, 1937. god., broj 141 i 147, i 1939. god., broj 212; Đorđe Pejanović, *Kulturno-prosvjetne ustanove u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1930., str. 103-104.

8. MUSLIMANSKI "SOKO"

Ovo je društvo osnovano 8. aprila 1912. godine i za prvog predsjednika je izabran Husein Dubravić Đogo, učitelj i književnik. Mujaga Komadina, gradonačelnik Mostara, vlastitim sredstvima je za ovaj klub kupio potrebne rekvizite koji su nabavljeni u Pragu u Čehoslovačkoj.

IZVORI: *Sarajevski list*, Sarajevo, 1912., broj 135; *AVPM*, akt broj

425/1913; Đ. Pejanović, nd. str.104.

9. MUSLIMANSKI KLUB

Osnovan je na osnivačkoj skupštini održanoj 9.marta 1913. godine. Za prvog predsjednika izabran je hafiz Muhamed Hilmi-ef. Butum, a za tajnika Abdurezak Hifzi Bjelevac. Od osnutka do završetka prvog svjetskog rata imao je kancelariju u "Kafe - Evropi" kod ulaza s Male Tepe u Kujundžiluk. Od 1929. djelovao je pod nazivom Muslimanski jugoslovenski klub i imao kancelariju u vakufskom dvoru spram Karadoz-begove džamije. Posljednji njegov predsjednik bio je Smail-aga Čemalović, poznati političar i publicist iz predratne Jugoslavije, koji je 1944. godine odveden u logor u Jasenovac i tamo ubijen.

IZBORI: *Sarajevski list*, 1913., broj 59; *AVPM*, akt broj 484/1913. i 205/1936; *JL*, 1935. god., broj 48.

10. MUSLIMANSKI ĐAČKI SPORTSKI KLUB

Ovaj je klub imao 1916. godine čitaonicu koja je bila smještena u jednoj sobi Koski Mehmed-pašine medrese na Maloj Tepi. Klub je postojao i djelovao i 1912. godine.

IZVORI: *AVPM*, akt broj 42/1916. i 209/1920.

11. MUSLIMANSKA ŽENSKA ZADRUGA

Osnovana je 1919. godine s ciljem stručnog obrazovanja i potpomaganja muslimanki. Radila je u zgradi ženske mektebi, ibtidaije u Brankovcu, koju je 1912. godine sagradio Mujaga Komadina na ruševinama hadži Baline medrese. Ova je zadruga, u kojoj su muslimanske djevojke učile šivanje, radila do 1933. godine.

IZVORI: *AVPM*, akti broj 25/1919. i 651/1933.

12. MUSLIMANSKI OMLADINSKI ODBOR ZA PODUČAVANJE ĐAKA

Za ovaj odbor samo znamo da je djelovao u Mostaru 1920. godine.

IZVORI: *AVPM*, akt broj 209/1920.

13. MUSLIMANSKO ANTIALKOHOLNO DRUŠTVO "SVIJEST"

Ovo je društvo osnovano oko 1922. godine i imalo za cilj da se bori protiv alkoholizma. Prvu zabavu priredili su 11. marta 1922. godine. Ne zna se kada je prestalo djelovati.

14. MUSLIMANSKO POKOPNO DRUŠVO "RAHMET"

Ovo je društvo osnovano 1924. godine i zadatak mu je opremanje i sahranjivanje umrlih muslimana. U prvi odbor ovog društva izabrani su bili: Omer-ef. Ugljen, poznati mostarski tržni inspektor /čarši-ćehaja/, Omer H. Sefić, Avdija Simit, Muhamed-aga Deronja, Muhamed Mahinić, Alaga Hadžimusić, Mujaga Popovac. Glavni inicijator osnivanja ovog društva bio je Omer-ef. Ugljen - čija se velika uramljena slika i danas nalazi na zidu u kancelariji Rahmeta. U odbor ovog društva, od njegovog osnivanja do danas, bili su birani i sljedeći: Selim Kolukčija, bio je jedno vrijeme predsjednik, Salih-aga Popovac, Mustafa Bečević, prof. Salih Baljić, dr Ševkija i Omer Balić, Ali- ef. i Ahmed Sefić, hafiz Salih-ef. Puzić, prof. Mustafa Alikalfić, bio je predsjednik, Alaga Seferović, Hasan Šiširak, Avdaga Skikić, Tahir Kosović, Ali-ef. Mujić, Muhamed Omeragić, Salih Efica, Suljaga Krpo, dr. Muhamed Riđanović, Mustafa, Suljaga i Muhamed Ćišić, bio je predsjednik, Muhamed Hadžiosmanović, hadži Ibraga Slipičević, Šaćir Muratović, Osman Kukrica, Ibrahim Tikvina, Hamdija Taslaman, Ahmed Mušić, predsjednik od 1968. do danas i drugi.

Rahmet je 1937. godine imao jednog dobrotvora, devet umrlih i četiri živa utemeljivača: Smail-aga Ćemalović, Šaćir Konjhodžić, Muhamed Muslibegović i Husein ef. Ševa. Salih-ef. Mičijević iz Turske bio je utemeljivač Rahmeta i poslao mu je 1937. godine 500 dinara.

Na sjednici Rahmeta održanoj 1935. godine zaključeno je da se pri ovom društvu osnuje socijalni fond za dijeljenje pomoći siromašnim učenicima i davanje stipendija šegrtima. Prof. Salih Baljić bio je 1939. godine predsjednik ovog fonda. Rahmet je vršio i razne humano-socijalne akcije i prikupljao priloge od građana koje je pred Bajrame dijelio mjesnoj sirotinji. Pomoć u novcu dali su 1933. godine sljedeći: Ranko Semiz, Isidor Maestro, J. Koen, Avdaga Bajgodić i Nuriya Šaćirović. Neki NN dao je 1937. pola vagona brašna da se podijeli sirotinji. Blaško Slišković, gostioničar, dijelio je godinama, preko Rahmeta, hljebove mektebskoj djeci i davao priloge u novcu i odjeći. Estera Danon bila je velika dobrotvorka i mnogo je pomogla svu sirotinju bez razlike vjere. Zadić Danon dao je 1934. deset odijela da se podijele djeci, a Omer-ef. Ugljen dva odijela. Tahir Jašarbegović dijelio je često hljebove sirotinji. Hadži Husaga Kajtaz poklonio je dio imetka humanim ustanovama. Rahmet je dalje besplatno sahranjivao sve siromašne muslimane što i danas čini.

Rahmet je više puta pomagao opravku džamija: Baba Beširove na

Balinovcu, Derviš-paše Bajezidagića u Podhumu i Zirai Ahmed-age u Donjoj mahali u Mostaru i izgradnju džamija u: Potocima kod Mostara, Donjim Vranjevićima više Blagaja, u Žabljaku, u Ljubuškom, Nevesinju, dvije džamije u selima Podveležja, Gornjem Vakufu, Dusini kod Fojnice i drugdje. Dalje je pomagao i davao novčane priloge za izgradnju gusulhane, opravku mekteba i ograđivanje harema u Potocima, izgradnju gusulhane u Travniku, izgradnju gusulhane u Ljubuškom, izgradnju gusulhane u Nevesinju, i za ograđivanje Šarića harema i harema u Šoinovcu u Mostaru.

Rahmet je dalje dao prilog za izgradnju spomenika na Rotimlji gdje su Nijemci 1943. godine ubili 63 muslimana, i za bojadisanje pravoslavne crkve u Mostaru. Ovo društvo je više puta slalo jednokratne pomoći Crvenom krstu i nekim licima iz Bosne i Hercegovine za koje se saznalo da su teško i neizlječivo bolesni. Za sve ove brojne pomoći društvo je od daroprimalaca dobilo više pismenih priznanja i zahvalnica koje čuvaju u svojoj arhivi a neke su uramili i objesili po zidovima prijemne kancelarije. Rahmet je, od svoga osnutka do danas, priređivao učenje hatmi svojim umrlim članovima. Hatme su se poklanjale 27. noć ramazana uoči Lejleikadra, u džamijama: Čejvan Čehajinoj, Tabačici, Koski Mehmed-pašinoj i Karadoz-begovoj. Ovo je jedino muslimansko društvo iz predratne Jugoslavije koje i danas djeluje u Mostaru.

IZVORI: *JL*, 1932., broj 26, 110 i 284, 1933. god., broj 4, 8, 29, 284 i 316, 1934. god., broj 11, 13, 15, 59, 73, 276 i 304, 1935. god., broj 4, 16, 26, 53, 1936. god., broj 53, 1939. god., broj 160, 164, 168 i 181; *Pravda*, Sarajevo, 1935., broj 28 i 48.

15. MUSLIMANSKO KULTURNO DRUŠTVO "OMLADINA"

Ovo je društvo osnovano oko 1926. godine i prvi njegov predsjednik bio je Omer S. Sefić /1903.-1986./, a tajnik Ahmed Hadžiomerović. Društvo je imalo diletantsku sekciju i priređivalo koncerte i javne zabave u Mostaru. Društvo je djelovalo i 1930. godi.

IZVORI: Ove podatke sam dobio od rahm. Omera Sefića; *AVPM*, akt broj 67/1930.

16. MUSLIMANSKA ZANATSKA ZADRUGA

Osnovao ju je Omer Balić /1894.-1932./ oko 1927. godne. O radu ove zadruge nemamo nikakvih podataka.

IZVORI: *Novi Behar*, Sarajevo, 1932., broj 4-5, str. 63.

17. "HAREM" DRUŠTVO ZA UREĐENJE, OGRAĐIVANJE I ČIŠĆENJE GROBALJA

Ovo društvo osnovao je Omer Balić oko 1927. godine. Društvo je svojim sredstvima ogradilo harem oko hadži Ali-bega Lafe džamije u Zahumu na Raskršću.

IZVORI: *Novi Behar*, Sarajevo, 1932., broj 4-5, str. 63, *AVPM*, akt broj 354/1936.

18. MUSLIMANSKO ANTIALKOHOLNO DRUŠTVO "BUDUĆNOST"

Ovo je društvo osnovao Omer Balić oko 1927. godine. O njegovom radu nemamo nikakvih podataka.

IZVORI: *Novi Behar*, Sarajevo, 1932. broj 4-5, str. 63.

19. MUSLIMANSKA NARODNA BIBLIOTEKA

Osnovana je u ljeto 1928. a prestala s radom 20. aprila 1941. godine.

Opširnije o njenom radu vidi: Fazlija Alikalfić, Stasanje jedne mladosti /sjećanje na rad Muslimanske narodne biblioteke u Mostaru/, Mostar, *AVPM*, akt broj 220/1942.

20. ODBOR NARODNE UZDANICE

Mjesni odbor Narodne uzdanice u Mostaru osnovan je na konstituirajućoj skupštini održanoj u augustu 1929. godine. Predsjednici, odbornici i razni funkcioneri ovog društva od 1929. do prestanka njegovog djelovanja koncem 1944. godine bili su sljedeći: hadži Mehmed-aga Bošnjčić, Hasan Čišić, Salih-aga Efica, dr Ševkija Balić, Abdurahman Nametak, Husein i Salem Metiljević, Muhamed i Omer Hadžiosmanović, Muhamed Hadrović, Hamdija Hasanefendić, Halil Blagajac, Mirza Balić, Mustafa i Omer Kalajdžić, Sabit Milavić, Hasan Šiširak, Mustafa Lakišić, Mahmud Šemić, Hajrudin Trebović, Ahmed Sefić, Sulejman Demirović, Smail Dadić, Mustafa Ramić, Alija Kajtaz, Ahmed i Avdo Raljević i drugi. Polovinom 1933. godine osnovan je u Mostaru i ženski odbor Narodne uzdanice u kome su kao odbornice i funkcionerke radile: Uzejfa Hadžiomerović, /Alibegovica/, Memnuna i Ilduza Hadžiosmanović, Fehma Bašagić, Hiba Balić, Umica Čišić, Enisa Efica, Munira Hamzić, Munira Rizvić i druge. Glavni cilj i zadatak društva bio je da radi na kulturno-prosvjetnom uzdizanju muslimana i u tu svrhu su oba odbora priređivali u gradu i okolini mevlude, predavanja, priredbe, zabave, sijela

i teferiče. Društvo se izdržavalo iz prihoda ubranih od članarina raznih priredbi i jednokratnih pomoći. Mostarska gradska općina je 1936. godine dala ovom društvu 2000 dinara. Društvo je otvorilo svoj Muški konvikt u Mostaru, koji je počeo s radom 6. oktobra 1935. godine. Tada je u Konviktu priređen mevlud i održana akademija. Od osnutka do konca 1936. Konvikt je radio u zgradi Hasan-bega Lakišića vakufa kod Karađozbegove džamije /sada je na tom mjetu dvokatnica u čijem prizemlju radi prodavnica, a na spratu su kancelarije raznih ustanova/, od 1936. do 1940. u zgradi Muftijstva na Baščinama /sada ovdje radi Gradski orkestar/, od 1940. do bombardovanja Mostara 14. januara 1944. u staroj Kajtazovoj kući nedaleko od Male Tepe, gdje je do 1940. radio Gajretov konvikt, /sada se na tom mjestu nalazi Dječije obdanište/, i od 14. januara 1944. do konca ove godine u zgradi mekteba u Brankovcu koji je 1912. godine sagradio Mujaga Komadina /sada su ovdje privatni stanovi/.

U konviktu je 1935./36. škol. godine bilo 16 pitomaca, 1936./37. škol. god. 18, 1937./38. škol. god. 21, 1938./39. škol. god. 19 i 1942./43. godine 48 pitomaca-stipendista. Za školske godine 1940./41. i 1941./42. nemamo podataka o broju pitomaca, iako se zna da je konvikt i u ovim godinama radio. Pitomci su, povremeno, prilikom raznih vjerskih blagdana i državnih praznika, priređivali u konviktu: predavanja, deklamacije, recitacije, monologe i razne priredbe. Od početka rada konvikta 1935. do njegovog zatvaranja koncem 1944. godne, upravnici i vaspitači /prefekti/ u njemu bili su: Alija Ahmić, vjeroučitelj, Husein Metiljević, nastavnik, hafiz Salih Puzić, imam, Hasan Haćam, učitelj, Muhamed Čišić, službenik, Muhamed Hamidović, Ejub Kabil i posljednji Hivzija Hasandedić, vjeroučitelji.

IZVORI: *Novi Behar*, 1929. god. broj 9, str. 150 i broj 10, str. 165, 1930. god. broj 17-18, str. 278, 1932. god., broj 3, str. 43, 1935. god., broj 709, str. 113; *kalendar Narodne uzdanice* za 1936. god., str. 176, za 1937. god., str. 188, za 1938. god., str. 223, za 1939. god., str. 197, za 1943. god., str. 187-188; *Narodna sloboda*, Mostar, 1929. broj 33; JL, 1932. god., broj 232, 1933. god., broj 46, 187 i 237, 1934. god., broj 37, 60, 159, 173 i 208, 135. god., broj 28, 1936. god., broj 4, 12, 30 i 93, 1937. god., broj 7, 31, 32, 50, 124, 162, 191 i 197, 1939. god., broj 187, 241 i 256; *Pravda*, Sarajevo, 1933. god., broj 32, 1935. god., broj 28 i 31, 1936. god., broj 4, 1937. god., broj 32 i 1940. god., broj 26; *AVPM*, akti broj 547/1935. i 532/1936.

21. UDRUŽENJE IMAMA MATIČARA

Ne zna se kada je ovo društvo osnovano a djelovalo je 1932. godine, i tada mu je bio predsjednik Ali-ef. Sefić, imam i mualim.

IZVORI: *JL*, 1932. god., broj 233 i 1933. god., broj 205.

22. ODBOR ZA SAKUPLJANJE PRILOGA ZA MUSLIMANSKU SIROČAD IZ MEKTEBA

Ovaj odbor je 1932. godine obukao 180 djece iz mekteba. Mehmed Ribica je 1932. kupio knjige za 18 djece. Vakufsko povjerenstvo je 1939. godine, preko imama i mualima u gradu, skupilo priloge od građana i obuklo 200 djece.

IZVORI: *JL*, 1932. god., broj 213 i 281, 1939. god., broj 245.

23. MUSLIMANSKI GRAĐANSKI SPORTSKI KLUB

Osnovan je na osnivačkoj skupštini 13. septembra 1932. i za prvog predsjednika izabran je bio Ahmed Alajbegović. Klub je ukinut 20. oktobra iste godine kada mu je zabranjen daljnji rad.

IZVORI: *Novi Behar*, 1932., broj 4-5, str. 67; *JL*, 1932., broj 252 i 288.

24. DRUŠTVO "ISLAHAT"

Ne zna se kada je i s kakvim ciljem ovo društvo osnovano a prestalo je s radom prije 1933. godine.

IZVORI: *AVPM*, akt broj 95/1933.

25. MUSLIMANSKO POKOPNO DRUŠTVO "MERHUM"

Grupa članova pokopnog društva Rahmet osnovala je ovo društvo u aprilu 1935. godine i na osnivačkoj skupštini izabralo Ibragu Čelebića za predsjednika, a hafiz Salih-ef. Puzica za blagajnika. Društvo je kratko vrijeme radilo i ukinuto je naredne, 1936., godine.

IZVORI: *Islamski glas*, Sarajevo, 1936., broj 20 i 22.

26. RELIGIOZNO SOCIJALNO DRUŠTVO "IHVAN"

Ovo je društvo osnovao rahmetli hadži Šaćir-ef. Konjhodžić /Mostar 1902.- Sarajevo 1983./, kada je 1934. došao za sudiju Sreskog suda u Mostaru. On je bio ne samo osnivač društva nego i stalni predsjednik od osnutka do njegove likvidacije 1941. godine. Društvo je djelovalo u dva vida: humano-socijalnom i religiozno-propagandnom. U Mostaru je u predratno doba živjelo mnogo muslimanske sirotinje što je sve bilo

posljedica nehumanog i nesocijalnog rješenja agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini 1919. godine. Društvo je preko svojih povjerenika koje je imalo po svim četvrtima grada, dijelilo redovito brašno i druge živežne namirnice muslimanskoj sirotinji. Njegovi povjerenici su ovu dužnost savjesno vršili i nikad upravi društva nije ni od koga došla pritužba da su nešto nepravilno podijelili ili da su napravili kakvu malverzaciju.

Drugi vid djelovanja društva bio je da propovijeda najčistije i najortodoksnije učenje o islamu, jer je vjerski život u ono doba u Mostaru bio pao na niske grane i džamije su bile skoro prazne. Društvo je imalo svoja pravila, odobrena od vlasti, ali se do danas nisu sačuvala. U pravila su bila unesena neka načela senuzijskog pokreta, jer su se ta načela osnivaču najviše sviđala.

Prostorije društva nalazile su se u deršhani Karadoz-begove medrese. U svrhu vjerskog poučavanja i moralnog uzdizanja članova društva održavana su predavanja u Karadoz-begovom mektebu, koji im je vakufsko povjerenstvo u Mostaru u ovu svrhu besplatno ustupalo. Prvo predavanje održao je rahm. hadži Šaćir i, pošto se ono prisutnima dopalo, morao ga je još jednom ponoviti. Za stalnog predavača društva je angažirao rahm. Kasim ef. Dobraču, profesora vjeronauke u mostarskoj gimnaziji. Sva njegova predavanja bila su veoma aktualna pa je sala u kojoj su ona održavana bila uvijek dupkom puna. Društvo je jednog ramazana oko 1935. godine pozvalo u Mostar mog kolegu rahm. Ćamila Avdića, koji je svaku večer, poslije klanjanja teravijah-namaza, govorio prisutnima o raznim temama iz islamistike. I prof. Salih Baljić držao je ovdje predavanja prigodom raznih vjerskih praznika: rođenja Muhammeda, a.s. /mevluda/ i Nove hidžretske godine.

Glavni saradnici rahm. Šaćira za sve vrijeme rada i djelovanja društva bili su: hadži Ahmed-ef. Karabeg, muderis, Hamza-ef. Puzić, muderis, Salih-ef. Udovičić, kadija, hafiz Salih Puzić, imam, Ismet Terzimehić, sudija, Omer-ef. Kalajdžić, Nazif-ef. Kojić i Omer-ef. Halilhodžić.

Društvo je 1937. godine imalo 466 članova. U ovoj godini njegovi organizatori su održali 78 predavanja u gradu, dva na selu i stipendirali dvoje djece na izučavanju zanata. Pri ovom društvu radila je 1941. godine i omladinska sekcija. Društvo je prestalo s radom koncem 1941. godine.

IZVORI: Podatke o društvu Ihvan dobio sam od rahm. Šaćira Konjodžića u pismu od 24. maja 1982. godine; *AVPM*, akti broj 266/1937. i 220/1941.

27. ODOBOR EL-HIDAJE ORGANIZACIJE ILMIJE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Ovaj odbor je osnovan koncem 1936. i za prvog predsjednika bio je izbran hadži Ahmed-ef. Karabeg a za tajnika hafiz Salih-ef. Puzić. Godine 1943. u ovom odboru su bili: Ibrahim-ef. Fejić, predsjednik, Mehmed-ef. Udovičić, potpredsjednik, Ejub Kabil, tajnik Ragib Balta, blagajnik i odbornici: hafiz Omer-ef. Džabić, hadži Salih-ef. Udovičić, Smail-ef. Džudža i Osman Šehić. Društvo je imalo zadatak da širi islamsku prosvjetu među muslimanima na svome području. U tu vrhu priređivana su predavanja po džamijama koje su držali imami i vjeroučitelji mostarskih škola.

IZVORI: *El-Hidaje*, Sarajevo, 1936. do 1943. godine.

28. ORGANIZACIJA MLADIH MUSLIMANA

U okviru Odbora El-Hidaje djelovao je u periodu od 1941. do 1944. godine ogranak Mladih muslimana, organizacija koja nije imala nikakav politički karakter. Ogranak je priređivao predavanja prigodom svih vjerskih blagdana po džamijama i u sali Vakufskog povjerenstva na Maloj Tepi a ta su predavanja držali imami i vjeroučitelji srednjih škola. Osim toga organizacija je držala seminare za podučavanje učenika nižih razreda srednjih škola koji su se održavali u prostoriji iznad ulaza u dvorište Koski Mehmed-pašine džamije na Maloj Tepi. Predavanja iz raznih predmeta na ovom seminaru držali su bolji učenici viših razreda. Za cijelo vrijeme djelovanja ovog ogranka predsjednik je bio Hivzija Hasandedić.

29. PODODBOR MERHAMETA

Bivše muslimansko dobrotvorno društvo Merhamet u Sarajevu osnovalo je u ljeto 1943. godine svoj pododbor u Mostaru. Merhametove prostorije nalazile su se na Mejdanu kod Male Tepe a inventar je naslijedio od Muslimanske narodne biblioteke u Mostaru, koja je 1941. zatvorena i potpuno likvidirana.

U toku prošlog rata stradale su hiljade muslimana u istočnoj Bosni i drugim pograničnim mjestima Bosne i Hercegovine iza kojih je ostalo mnogo nezbrinute djece. Ova djeca su sakupljana po popaljenim selima, dopremana na Ali-pašin Most kod Sarajeva i ovdje smještena u poseban dom. Odavde su djeca otpremana u razna mjesta Bosne i Hercegovine i povjeravana na izdržavanje muslimanskim porodicama.

Dana 31. oktobra 1943. godine u Mostar je stigao veliki transport djece od četiri do dvanaest godina života koja su od željezničke stanice

prevezena u sabirne centre - džamije i odmah razdijeljena porodicama. Merhamet je po unaprijed izrađenim formularima popisao svu djecu i ustrojio tačnu evidenciju. Svaki staratelj morao je potpisati dva formulara i obavezati se da će primljeno dijete ne samo izdržavati nego i u vjerskom pogledu odgajati. Djeca su imala i zdravstvenu zaštitu jer su se neki mostarski ljekari obavezali da će ih besplatno liječiti.

Na dopremi djece s Ali-pašinog mosta i njihovom zbrinjavanju mnogo su radili sljedeći: Mustafa Alikalfić, dr. Ševkija Balić, ing. Ragib Kolaković, dr. Asim Opijač, Vehbija Imamović, Hajrudin Trebović i drugi. Više od 200 muslimanskih porodica iz Mostara, Blagaja, Bijelog Polja i drugih okolnih mjesta uzeli su djecu na izdržavanje i brinuli se o njima sve do završetka rata 1945. godine.

IZVORI: *Osvit*, Sarajevo, 1943., br. 88 i 89, *Preporod*, 1986., br. 1.

The Moslem Societies in Mostar

Until the end of the last century there have not been a single Moslem society in Mostar. All the cultural and educational activities among the Moslems in Mostar were taking place in the mosques, schools /mektebs/, madrasahs and monasteries /tekke/. These institutions offered learning, religious rites, and all forms of cultural life, even the celebration of religious and state holidays.

All the humanitarian and social work among the Moslems was conducted until the end of 19th century in the form of giving zekjat, offering charity /sadaikai fitre/, slaughtering a sacrifice /kurban/on Bayram holidays, and in distributing charities to the poor who had been quite numerous in these times. The majority of wealthy Moslems performed these duties out of sheer conviction since they were truly observing Moslems. One should also mention testaments /vassiyetnamas/ that also played an important role in solving the social problems among the Moslems and in supporting the poor and persons not catered for. All the testaments left behind the rich Moslems were made legal by the judge and registered in the local register /sigil/, where the testator gave a full account what he/she left behind, for what purpose, and who was nominated as the executor and controller of his/her will. Perhaps the reasons aforementioned, or because of some other reasons, one could not find any Moslem society in Mostar until the end of 19th century. The first such society was established in 1898.

According to our data, 29 different Moslem societies were set up in Mostar between 1898 and 1945. They can be discerned as: cultural and educational, humanitarian and social, political trade union or belonging to certain guilds, sports and burial societies. Some of them did not leave any concrete data, so we mentioned their names only. The chronological lists of Moslem societies that were active in Mostar towards the end of 19th century until 1945, and had been mentioned in the sources available, were presented in the paper.

